

Η εποχή της στερεοτυπολογικής

Η υστερική, ο ψειριάρης, ο ψεκασμένος, ο χίπης, η τρομολάγνα, το λαμόγιο. Καλώς ήρθατε στην άσση της νέας πολιτικής. Αυτής που λειτουργεί στη βάση του στερεοτύπου και αποδεικνύεται αναγκαία για την πλήρη μεταμόρφωση του homo politicus σε homo economicus και της δημοκρατικής διακυβέρνησης σε μάνατζμεντ του έθνους ως εταιρείας.

Του Δημήτρη Παπανικολάου

Στις 24 Απριλίου 2015, στη Ρίγα της Λετονίας, ο Γιάννης Βαρουφάκης δεν γνωρίζουμε τι έφαγε. Κι αυτό, γιατί δεν πήγε στο δείπνο των υπουργών Οικονομικών της ευρωζώνης – το λεπτομερές μενού του οποίου ανακοινώθηκε στα διεθνή μίντια και διαδόθηκε περίπου παράλληλα με την εικόνα ενός Βαρουφάκη αποδιοπομπαίου, που «τριγυρνούσε μόνος στο ξενοδοχείο». Η αστραπαία μεταφορά αυτής της εικόνας, και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της Ελλάδας, έγινε, ας μη γελιόμαστε, όχι τόσο για να τονιστεί το πρώτο μήνυμα το οποίο μετέδιδε (= το Eurogroup δεν είχε πάει καλά). Αλλά γιατί ταίριαζε τόσο πολύ με τον τρόπο με τον οποίο γίνεται σήμερα αφήγημα η Κρίση στον δημόσιο λόγο. Αφενός, η βάση της μεταφοράς του «μέσα» και του «έξω» (και η ιδέα ότι όποιος είναι έξω τον τρώει το σκοτάδι). Αφετέρου, η χρήση μιας εικόνας τυπικής, ενός στερεοτύπου προς μετάδοση, εκεί που κανείς θα περίμενε πολιτική ανάλυση και αποτίμηση.

Κι έτσι από το Eurogroup της Ρίγας μπορεί συγκεκριμένες θέσεις, διαφωνίες και αντικρουόμενα επιχειρήματα να μη βγήκαν προς τα έξω, βγήκε όμως η εικόνα του Βαρουφάκη απομονωμένου και χαμένου – ο απολωλός Βαρουφάκης. Κι αυτή η εικόνα ήρθε να προστεθεί στα υπόλοιπα στερεότυπα με τα οποία έχουμε συνηθίσει να περιγράφεται ο συγκεκριμένος υπουργός (και, συνακόλουθα, η πολιτική του) τον τελευταίο καιρό. Ο εγωϊστής Βαρουφάκης, ο τρελός Βαρουφάκης, ο μαχητής Βαρουφάκης, ο V for Varoufakis, ο Βαρουφάκης καρτούν. Ο απομονωμένος Βαρουφάκης, αλλά και ο Βαρουφάκης άσσος κρυφός στο μανίκι, το asset μιας χώρας σε διαπραγμάτευση. Ο Βαρουφάκης στερεότυπο, κι από τη μια κι από την άλλη.

Προφανώς, θα πει κανείς, η στερεότυπη μεταφορά δεν είναι πράγμα καινούριο στην πολιτική, αντίθετα ερχόταν ανέκαθεν να την υποβοηθήσει, εξασφαλίζοντας τη λαϊκή της βάση. Εντυπωσιάζει όμως το πόσο τα τελευταία χρόνια το πολιτικό στερεότυπο (είτε πρόκειται για τον «Έλληνα-τζιτζίκι» είτε για τον «Βαρουφάκη-τιμωρία στη γωνία») έρχεται να διαδοθεί τόσο γρήγορα και τόσο πολύ, να γίνει ανέκδοτο, καρτούν, γελοιογραφία αλλά και πολιτικό επιχείρημα, να γίνει η βάση της αφήγησης των διεθνών πρακτο-

ρείων, ο τίτλος με τον οποίον την αναπαράγουν τα εγχώρια μέσα – ταχύτατα, κάποτε ταυτόχρονα με τη διάψευσή της, που συχνά χρησιμοποιεί κι αυτή αντίθετα στερεότυπα για να πείσει.

Αν παρατηρήσει κανείς λίγο καλύτερα, βλέπει ότι πρόκειται για μια κατάσταση επεκτατική: δείτε πώς στην Ελλάδα η βασική συνθήκη πολιτικού ανταγωνισμού αυτήν τη στιγμή έχει καταλήξει να είναι ο στερεοτυπικός λόγος. Η υστερική πρόεδρος της βουλής· η βλάχα βουλευτίνα· οι ψεκασμένοι· οι αριστεριστές· ο χίπις Ερρίκ Τουσαίν, πρόεδρος της επιτροπής για το χρέος, και το λουλουδάτο πουκάμισό του· τα λαμόγια· οι τρομοκράτες αναρχικοί· η τρομο-λάγνα βουλευτίνα· ο σταλινιστής υπουργός· οι εθνοπροδότες. Τα στερεότυπα μοιράζονται δεξιά και αριστερά, ανταλλάσσονται κατά ριπάς, και το ενδιαφέρον είναι ότι πλέον έχουν πάψει να διερμηνεύουν την πολιτική διαφορά και έχουν αρχίσει να την υποκαθιστούν. Ο στερεοτυπικός λόγος δεν συμβολίζει πια το πολιτικό· διεμβολίζει το χώρο του. Οι μεγαλύτερες και πιο έντονες μάχες στο ελληνικό κοινοβούλιο δίνονται πλέον ακριβώς με αφορμή τη χρήση τέτοιων στερεοτύπων από τους μεν προς τους δε. Δεν ξέρω αν είχα στο παρελθόν ποτέ ακούσει εντός Βουλής τόσες φορές τη φράση «ανακαλέστε» και «να μη γραφτεί στα πρακτικά» σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Κάτι το οποίο απλώς έρχεται να επιβεβαιώσει αυτό τον νέο κανόνα της δημόσιας σφαίρας. Γιατί, όσο κι αν κάποτε οι βουλευτές ανακαλούν, τα κανάλια, οι εφημερίδες και το ίντερνετ παραμένουν προσκολλημένα σε μια πρωτοφανούς έντασης στερεοτυπολογική. Σε αυτό το πλαίσιο, άλλωστε, έχουν τέτοιο σουξέ πολιτικοί που, πριν γίνουν πολιτικοί, είχαν σταδιοδρομήσει, με τον δικό του τρόπο ο καθένας, στην κουλτούρα του στερεοτύπου (Γεωργιάδης, Θεοδωράκης, Βαγενά). Σε αυτό το πλαίσιο γίνονται μείζον πολιτικό θέμα οι εκπομπές των κωμικών και τα σκίτσα (κάποτε και τα άρθρα) των γελοιογράφων, και όποιος θέλει λίγη περισσότερη συμμετοχή στον δημόσιο λόγο διαγκωνίζεται στο πώς θα κολακεύσει τα υπάρχοντα στερεότυπα. Το στερεότυπο λοιπόν, όχι πια ως μετάφραση του πολιτικού διακυβεύματος. Αλλά το στερεότυπο ως, αυτό το ίδιο, βάση του πολιτικού ανταγωνισμού.

Το γιατί αυτό συμβαίνει έχει μερικές προφανείς πλευρές. Η ένταση που υπάρχει στην κοινωνία κολλάει καλύτερα με έναν λόγο στερεοτύπου: όπως και να το κάνουμε, δημιουργεί μια καρναβαλική ατμόσφαιρα που, ως ένα βαθμό, είναι καθαρτική. Εντείνει επίσης, και κάνει πιο θεαματικό, τον διχασμό που διευρύνεται στο πολιτικό προσωπικό και στην κοινωνία. Ταυτόχρονα, καθώς μεγάλο μέρος της δημόσιας σφαίρας λειτουργεί πλέον προφανώς με όρους προπαγάνδας (ποιος ξεχνάει τα περίφημα ρεπορτάζ εκφοβισμού των ψηφοφόρων πριν από τις εκλογές των τελευταίων χρόνων;), το στερεότυπο δίνει και λίγο ένα άλλοθι: δεν είναι οι ενημερωτικοί μηχανισμοί που λειτουργούν με προπαγανδιστικούς και λαϊκιστικούς όρους, σου λέει, είναι η νέα τάση της πολιτικής.

Κι όμως, μ' αυτά δεν δικαιολογείται, νομίζω, επαρκώς η εκτατική δυναμική του στερεοτυπικού λόγου και η ανερυθρίαστη πλέον αναπαραγωγή του (εντός και εκτός Ελλάδας). Δεν δικαιολογείται, δηλαδή, εντελώς, ούτε η χρήση του από έναν κεντρώο χώρο που, την ίδια στιγμή, επιμένει ότι πολεμάει προς όφελος του «διαφωτισμού», της «ανανέωσης», του «φιλοευρωπαϊσμού». Ούτε η τόσο πολύ αξιωσή του και από μια Αριστερά που επιμένει πως πολεμάει για την επιστροφή της πολιτικής. Παρατηρεί μάλιστα κανείς το αντίθετο: μαζί με τα καρναβαλικά στερεότυπα του κομματικού ανταγωνισμού, μεταμορφώνονται σιγά σιγά σε στερεότυπα και αυτά που προτάθηκαν ως βασικοί πολιτικοί όροι για κοινωνική ανασυγκρότηση τα τελευταία χρόνια, και από τη μια και την άλλη πλευρά. Η ευθύνη, η αξιοπρέπεια, η ισορροπία, η σταθερότητα, η ισότητα, η ανανέωση, ο εκσυγχρονισμός, η Ευρώπη. Δεν είναι πια αυτές οι έννοιες ζητήματα ανάλυσης και σύνθεσης, είναι αντίθετα πλέον τυποποιημένες αναφορές, μοχλοί μιας γενικευμένης στερεοτυπολογίας.

Αυτό λοιπόν που κάνει το στερεότυπο τόσο λειτουργικό σήμερα είναι κάτι πιο βαθύ και συνδέεται με το χώρο που πάνει και με τον τρόπο που συγκροτεί το κοινό του. Ο χώρος του στερεοτύπου είναι αυτός που κανονικά θα έπρεπε να καταλαμβάνεται από όλο και πιο λεπτομερή πολιτική ανάλυση. Σκεφτείτε το παράδειγμα με το οποίο ξεκίνησα. Για τις συνομιλίες στο Eurogroup και για τις συγκεκριμένες

και στοιχειοθετημένες θέσεις της κάθε πλευράς μαθαίνουμε όλο και λιγότερα· και καθώς τα χαρτιά των διαπραγματεύσεων παραμένουν κλειστά (και το κυριότερο: μη αιτιολογημένα), ο δημόσιος λόγος γίνεται διαρκώς όλο και περισσότερο στερεοτυπικός, και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Η ανάλυση, στην Ελλάδα, στην καλύτερη περίπτωση προσπαθεί να διακρίνει πίσω από τα στερεότυπα που χρησιμοποιούν οι βασικοί παίκτες των «ευρωπαϊκών δυνάμεων», το τι μπορεί να συμβαίνει. Στη χειρότερη, τα αναπαράγει. Η στερεοτυπική αφήγηση γίνεται το αίτιο του δυνατού, η αγχωμένη αντίδραση του αδύνατου και το αμπαλάζ του πολιτικού διακανονισμού: όλα ταυτόχρονα. Και μαζί το στάνταρ απεύθυνσης σε μια εποχή στην οποία κάθε εθνική κυβέρνηση αντιμετωπίζεται ως μάνατζερ ενός έθνους, που πλέον το λογαριάζουμε όλο και περισσότερο ως οικονομική οντότητα παρά ως δημοκρατική πολιτεία.

Το στερεότυπο είναι εκεί για να απευθύνεται έτσι σε έναν νέο τύπο «υπεύθυνου πολίτη», που από *homo politicus* μεταμορφώνεται σε *homo economicus*: «ο υπεύθυνος πολίτης είναι αυτός που πρέπει πλέον να υφίσταται την επισφάλεια, την αποστέρωση και την έκθεση σε απίστευτους κινδύνους, μόνο και μόνο για να διατηρείται η ανταγωνιστικότητα, η ανάπτυξη και το credit rating του έθνους ως εταιρείας».

Στο καινούριο βιβλίο της *Αναιρώντας τον δήμο: Η λαθραία επανάσταση του νεοφιλελευθερισμού*, η Γουέντι Μπράουν εξηγεί πώς η νέα μορφή «συνετής διακυβέρνησης» καλείται να αντικαθιστά το νόμο με την «αξιολογηση», τα δομικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού ανταγωνισμού με την ιδέα της κοινωνίας ως μετοχικό ταμείο, τις πολιτικές προκλήσεις με την επιμονή στο ποιες είναι οι πιο αποτελεσματικές πρακτικές διαχείρισης. Κάπως έτσι, η έννοια της δημοκρατίας αδειάζει από τα μέσα, γίνεται όλο και περισσότερο κι αυτή ένα στερεότυπο κενό νοήματος, μια κατάσταση όπου η συνείδηση της τάξης αντικαθίσταται από την αίσθηση της ομάδας και το φόβο του «μέσα/έξω» (όπου *μέσα* σημαίνει μια πρόσκαιρη εξασφάλιση, και *έξω* απόλυτη επισφάλεια, είτε το *μέσα/έξω* αναφέρεται στη δουλειά του καθενός, είτε στη φοβία για τη θέση

της χώρας του «στις αγορές»). «Αν το σύγχρονο έθνος νοούνταν ως η σύνθεση διαφορετικών αναγκών, αξιών, συμφερόντων και θέσεων εξουσίας, για τη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση το έθνος μοιάζει πολύ περισσότερο με πολυκατάστημα, όπου οι μάνατζερ είναι "team leaders", οι εργαζόμενοι είναι "junior associates", και οι πελάτες είναι "προσκεκλημένοι"».¹

Φέρτε στο μυαλό σας αυτήν τη νεοεταίρική κουλτούρα «μάντζερ-ομάδα-κοινό», που έχει πια γίνει πασίγνωστη και μέσα από τηλεπαιχνίδια που τη μιμούνται (π.χ. το γνωστό *The Apprentice*). Το χαρακτηριστικό της είναι ο τρόπος με τον οποίο οι μάνατζερ μιλούν στους εργαζόμενους τους, και αυτοί, συνακόλουθα, μεταξύ τους: συνεχώς επιμένοντας στην ανάγκη της θυσίας για το καλό της ομάδας (και της εταιρείας), ακραία ανταγωνιζόμενοι ο ένας τον άλλον, πλὴν ὅμως και ευχόμενοι «καλή επιτυχία», «καλή απόλαυση» κ.τ.ό. Διαρκώς χρησιμοποιώντας, για να τα κάνουν όλα αυτά, έναν λόγο απ' όπου ξεπηδούν, ανελέητα, πυρετικά, αδυσώπητα... στερεότυπα. ●

¹Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Zone Books, Νέα Υόρκη, 2015, σσ. 211-213.